

Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Асоціація російськомовних вчених штату Масачусетс, м. Бостон, США
Асоціація «Духовно-інтелектуальний вибір»
Харківський громадський фонд розвитку вищої освіти «ІНТЕЛЕКТ»

**ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДИ
В XXI СТОЛІТТІ**

*Міжнародна колективна монографія
за загальною редакцією проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко*

**ДУХОВНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ
МОЛОДЕЖИ В XXI СТОЛЕТИИ**

*Международная коллективная монография
под общей редакцией проф. В.П. Бабича, проф. Л.С. Рыбалко*

**SPIRITUAL AND INTELLECTUAL UPBRINGING AND TEACHING
YOUTH IN THE XXI CENTURY**

International Collective Monograph
edited by prof. V.P. Babich, prof. L.S. Rybalko

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Всесвітнього наукового ноосферно-онтологічного товариства, м. Харків
(протокол № 4/1 від 3.11.2019 р.)*

Рецензенти:

С.Т. Золотухіна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

О.М. Кікінежді – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

М.С. Гончаренко – доктор біологічних наук, професор, професор кафедри валеології філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. проф. В. П. Баби́ча, проф. Л. С. Рибалко. Харків: Вид. Стиль Издат, 2019. 488 с.

У монографії розглянуто філософсько-онтологічні та концептуально-методологічні засади духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді в XXI столітті. Представлено матеріали до проекту Концепції духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді «ДИВО-21» Всесвітнього наукового ноосферно-онтологічного товариства.

Висвітлено питання духовно-інтелектуального виховання і навчання молоді в історичному, педагогічному, психологічному аспектах. Акцентовано на практичній значущості розвитку духовно-інтелектуального потенціалу суб'єктів освітнього процесу.

Розраховано на науковців, педагогів, здобувачів вищої освіти, методистів, управлінців, громадську спільноту, батьків.

Духовно-интеллектуальное воспитание и обучение молодежи в XXI веке: международная коллективная монография / Под общ. ред. проф. В.П. Баби́ча, проф. Л.С. Рыбалко. Харьков: Изд. Стиль Издат, 2019. 488 с.

В монографии рассмотрены философско-онтологические и концептуально-методологические основы духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи в XXI веке. Представлены материалы к проекту Концепции духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи «ДИВО-21» Всемирного научного ноосферно-онтологического общества.

Освещены вопросы духовно-интеллектуального воспитания и обучения молодежи в историческом, педагогическом, психологическом аспектах. Акцентировано на практической значимости развития духовно-интеллектуального потенциала субъектов образовательного процесса.

Рассчитано на научных работников, педагогов, соискателей высшего образования, методистов, управленцев, общественное сообщество, родителей.

Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century: an international collective monograph / by head. ed. prof. V.P. Babich, prof. L.S. Rybalko. Kharkov: View. Issue Style, 2019. 488 p.

The monograph deals with the philosophical-ontological and conceptual-methodological foundations of spiritual and intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century. The materials for the draft Concept of Spiritual-Intellectual Upbringing and Teaching of Youth "DIVO-21" of the World Scientific Noosphere-Ontological Society are presented.

The issues of spiritual and intellectual upbringing and teaching of youth in historical, pedagogical and psychological aspects are covered. The practical importance of developing the spiritual and intellectual potential of the subjects of the educational process is emphasized.

It is designed for scientists, educators, higher education graduates, methodologists, managers, the community, parents.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В XXI СТОЛІТТІ

Научно-Онтологические основы Духовно-интеллектуального воспитания и образования человека новой эпохи «ДИВО-21» *(Бабич В.П.)*

«ДИВО-21»: концептуальные основания преодоления современного античеловечного глобального кризиса *(Задорожный Г.В.)*

Концептуальные основания системы духовно-интеллектуального воспитания и обучения *(Зобов М.И.)*

Проект Концепції системи освіти «ДИВО-21» *(Хвостиченко А.Н., Трусей Л.Г., Сердюк А.Д.)*

Освіта – кому і навіщо? *(Трусей Л.М., Мироненко А.О.)*

Суспільство знань: спокуси оновлення і пастки утопічної свідомості *(Култаєва М. Д.)*

Переорієнтація суспільної свідомості з боротьби на єдність *(Олексюк С. М.)*

Шахові моделі стосунків в суспільстві і їх вплив на формування світогляду індивіда *(Синьов О.С.)*

Przegląd polskiej filozofii realistycznej w XX wieku i jej związek z edukacją.

The review of Polish realistic philosophy in the 20 th centry and its connection with education *(Mikołaj Krasnodębski)*

Духовна еволюція людини як напрям збереження і розвитку людства *(Бойчук Ю. Д., Гончаренко М. С.)*

Духовність як інтенція особистісного буття *(Шелковая Н.В.)*

Антропософський підхід до навчання та виховання особистості *(Іонова О. М.)*

Валеологічні основи духовного розвитку особистості *(Бойчук Ю.Д., Науменко Н.В.)*

Духовно-інтелектуальне навчання та виховання як природне право кожної людини *(Яненко Л.П.)*

Духовно-інтелектуальне навчання та виховання в Україні та в світі *(Волкова Я.)*

Засади духовного і інтелектуального виховання молоді *(Грудницька С.М.)*

Наука та освіта в контексті сучасних вимог *(Трусей Л. Г.)*

Вчинковий потенціал підростаючої особистості як предмет наукового аналізу *(Кальба Я.)*

Образ учителя як духовно-інтелектуального наставника молоді з позиції акмеологічного підходу *Рибалко Л.С., Золотухіна С. Т., Черновол-Ткаченко Р.С.*

Формування особистості: аналогі в історії, актуальні підходи, практична реалізація, теорія свідомості. Авторська концепція (Міаніє М. Ю.)

Діалогізація в культурно-освітньому просторі особистості: європейський вимір (Авдимирець Н.В.)

Проект «Реформування освіти» / «Освіта майбутнього» (Міаніє М.Ю.)

Інноваційна складова сучасної освіти (Криворотько Г.С., Кузьміна Ж.Ю.)

Сучасні проекти освітнього ландшафту: від експансії маски – до дихання живого (Кондрацька Л.А.)

Принципові особливості навчання та виховання в ХХІ столітті (Ліщитович Л.І.)

Ціннісний підхід до навчання й виховання як основа гуманістичної парадигми в освіті (Жирська Г.)

Елітизм і рівність освіти обдарованої молоді як гуманітарна проблема ХХІ століття (Василькевич Я.)

Філософія в школі: трилогія ума (Ротенфельд Ю.А.)

Нова освітня парадигма як чинник розвитку вищої школи (Мудрик В.І., Школа О.М., Чжу Фен)

Можливості ноосферної освіти вже сьогодні (Таланчук П.М., Ліщитович Л.І.)

Физическая абстракция «свободная энергия» в теории и практике индивидуальной и социальной культуры здоровья (Апанасенко Г. Л., Гончаренко М. С., Прасол С. Д.)

Утвердження культури рівних прав та можливостей в контексті людиноцентричної освітньої парадигми (Кізь О.)

Духовно-людиномірна університетська освіта як підстава осмислення і реалізації імперативу виживання людства в умовах насадження сьомого технологічного укладу (Задорожний Г.В.)

Університетська людиномірна освіта як головна передумова формування духовно-ноосферного сталого господарського розвитку як стратегії виживання (Задорожна О.Г., Хомин О.В.)

Інтернаціоналізація вищої педагогічної освіти в Україні (на прикладі Вінницького державного педагогічного університету) (Лазаренко Н.І.)

Особливості морально-духовного виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних викликів часу (Ткачов С.І., Ткачова Н.О. Ткачов А.С.)

Потенційні можливості позааудиторної роботи для інтелектуального розвитку майбутніх учителів фізико-математичного факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (Пономарьова Н.О., Олефіренко Н.В., Жерновникова О.А., Масич В.В.)

Педагогіка дозвілля – духовність, інтелект, стратегія (Денисенко А. О.)

РОЗДІЛ ІІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ МОЛОДІ В ХХІ СТОЛІТТІ

Еволюція та специфіка взаємодії духовного та інтелектуального розвитку в процесі наукового та навчального пізнання в часи античності та раннього середньовіччя (*Юрченко О.В.*)

Роль духовенства в організації виховання й опіки дітей на західно-українських землях (1900-1918 рр.) (*Луценко С.Є.*)

Проблеми розвитку української національної школи в період кінця ХІХ – початку ХХ ст. (*Кін О. М.*)

Вплив психоаналітичного напрямку в освіті на розвиток духовної культури особистості (*Груць Г.*)

Лихослів'я як деструктивний чинник соціалізації особистості (*Широкорадюк Л.*)

Шляхи формування духовно-інтелектуальних цінностей дорослих (*Боярська-Хоменко А.В.*)

Професійне саморозкриття особистості педагога сучасної школи (*Жизномірска О.*)

Успішна професійна адаптація викладача-початківця як умова його інтелектуально-духовного зростання (*Бунчук О.В.*)

Духовно-інтелектуальний концепт виробничої практики для здобувачів освітнього рівня «Магістр» у системі післядипломної освіти (*Черновол-Ткаченко Р.І.*)

Імідж майбутнього керівника закладу освіти у контексті професійної підготовки (*Мармаза О. І.*)

Spiritual and intellectual development of personality in the context of creative self-realization of national and Chinese students of artistic and pedagogical specialties (*Li Yan*)

Актуалізація духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів у вимірах підготовки до збереження і зміцнення професійного здоров'я (*Мешко Г.М. , Мешко О.І.*)

Самопізнання як складова духовно-інтелектуального навчання і виховання майбутніх учителів (*Єрмак Ю. І.*)

Розвиток інтелектуального потенціалу майбутніх учителів під час формування вмінь педагогічного прогнозування в навчальній діяльності (*Кабанська О.С., Кабанська А.А.*)

The problem of stimulating future chemistry teachers to the discovery of intellectual potential in the scientific works of Ukrainian and Chinese researchers (*Hou Isyuan*)

Spiritual-intellectual development of the personality in the conditions of nursing aesthetic taste in the future music-pedagogical employees of Ukraine and Chine (*Chzhou Min*)

Китайська естрадна музика як засіб духовно-інтелектуального виховання молоді (*Лю Юаньвень*)

Духовно-інтелектуальний розвиток особистості в процесі професійної адаптації майбутніх філологів (Байбекова Л. О.)

Когнітивний аспект у вивченні іноземних мов (Кушнір А. С.)

Тестова методика навчання читанню за темою «Fashion and Clothes» як засіб розвитку інтелектуальних здібностей студентів (Птушка А. С.)

Виховання щасливої дитини в освітніх закладах Фінляндії крізь призму реформування української школи (Янкович О.)

Субкультура релігійних вірувань дітей як духовна інтенція аксіопсихологічного потенціалу особистості (Сіткар В.)

Духовно-інтелектуальне виховання школярів Харківської гімназії № 89 (Жозе да Коста А. В.)

Забезпечення духовного розвитку молодших школярів з особливими освітніми потребами (Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С., Мірошниченко О. В., Науменко Н. В.)

Інклюзивне навчання у системі освіти України: теорія і практика (Собченко Т. М., Смолянук Н. М.)

Шляхи формування культури миру і толерантності у дітей в закладах загальної середньої освіти в умовах військового конфлікту в Україні (Трубавіна І.М.)

Етика ненасильства в національній педагогічній спадщині та сьогоденні (Кікінежді О., Шульга І.)

Розвиток ідей педагогіки миру в освітньому військовому середовищі (Марченко О. Г.)

Формування інтелектуальної складової готовності правоохоронців до професійної самореалізації на засадах педагогіки миру і толерантності (Іценко С.О., Загребельний О.В.)

Вплив занять спортом на інтелектуальний розвиток спортсменів (Голенков А. А., Гонтар А. С.)

Бойове мистецтво як засіб духовного і фізичного виховання молоді (Рибалко Л. С., Іванов Д. С.)

Сучасні проблеми в професійній підготовці майбутніх медиків (Ілясова Ю.С.)

Духовно-інтелектуальний розвиток майбутніх лікарів під час спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти (Фоміна Л.В.)

Інтелектуальне навчання і виховання майбутніх іноземних лікарів новітніми засобами педагогічної майстерності (Котелюх М.О.)

Духовно-інтелектуальне виховання майбутніх іноземних лікарів у закладах вищої медичної освіти як основа міжкультурних відносин (Гепенко Л.О.)

Теоретичні основи формування креативності майбутніх менеджерів (Добровольська Н.)

Модель формування управлінської компетентності майбутніх економістів *(Копняк К. В.)*

Розвиток інтелектуальної комунікації в учнівській та студентській молоді XXI століття *(Майнаєв Ф. Я., Майнаєва О. І.)*

Духовно-моральні константи у контексті спілкування студентів у соціальних мережах *(Ворожбит-Горбатюк В.В.)*

Духовные ценности человека информационного общества в медиа-стратегии высшего технического образования *(Кунденко Я. Н.)*

Роль медіа у формуванні ідентичностей сучасної молоді: теоретико-методологічний та практичний аспекти *(Фруктова Я.С.)*

Формування медійно-інформаційної грамотності особистості як запорука її духовного розвитку *(Городецька О.)*

Інтелектуальне навчання майбутніх лікарів засобами інформаційно-комунікаційних технологій *(Іванькова Н. А., Рижов О. А.)*

Використання ІКТ під час проектної діяльності майбутніх учителів початкової школи *(Павлюк Б.В.)*

Особливості застосування веб-технологій в процесі підготовки майбутніх учителів *(Крижановський А.І.)*

Формування інтелектуальних умінь засобами веб-сервісу Trello *(Кіріленко О.Г., Труш Г.О.)*

Практична значущість цифрових технологій для інтелектуального розвитку майбутніх лікарів-стоматологів *(Славінська Ю.С.)*

Діагностика сформованості цифрової компетентності в процесі інтелектуального розвитку студентів *(Наливайко О. О.)*

Застосування змішаного навчання в процесі підготовки майбутніх учителів *(Шевченко Л. С.)*

Електронні освітні ресурси як засіб дистанційного навчання осіб з особливими потребами *(Уманець В.)*

ЕТИКА НЕНАСИЛЬСТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ТА СЬОГОДЕННІ

ОКСАНА КІКІНЕЖДІ

ORCID ID 0000-0002-9240-279X

okiki77777@gmail.com

доктор психологічних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ІРИНА ШУЛЬГА

ORCID ID 0000-0002-0651-047X

ira.shulha@gmail.com

кандидат педагогічних наук,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

Етика ненасильства як базова цінність цивілізаційного розвитку будь-якої країни є пріоритетним завданням гуманітарної складової безпеки суспільного життя, розбудови відкритого і стабільного громадянського суспільства в об'єднаній Європі. Згідно з Білою книгою Ради Європи з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності» (2008), керівні принципи мирного співіснування у вільному суспільстві людей різних рас, релігій і культур полягають у взаємоповазі та розумінні, міжкультурному діалозі та освіті. На думку міжнародних експертів, це ключові аспекти для подолання нетерпимості між людьми та ефективні інструменти для укладання стійкого миру, створення безпечного середовища, дружнього до дитини.

Усі держави-члени Ради Європи є учасниками Європейської конвенції про здійснення прав дітей та зобов'язані реалізувати її положення, а також діяти згідно з її принципами. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Європейської конвенції про права людини і здійснення основоположних свобод, а також цілої низки європейських конвенцій у сфері прав дитини (право на життя, право не піддаватися нелюдському поводженню чи покаранням, захист проти найгірших форм дитячої праці або рабства, повага до приватного і сімейного життя, право на захист від небезпеки і право на освіту), боротьба з насильством щодо дітей вимагає застосування комплексного підходу, залучення різних зацікавлених сторін для налагодження справжнього діалогу з дітьми та поваги до їхніх поглядів.

Документами, що визначають стратегічні орієнтири трансформацій в освіті у кордонах ЄС, є «Європейська рамка ключових компетентностей для навчання протягом життя» (2006, 2018), «Європа 2020» (2010), «Освіта й навчання 2020» (2009), «Новий погляд на освіту» (2012) «Удосконалення і модернізація освіти. Висока якість освіти для всіх» (2016) тощо. У США закони «Жодної дитини поза увагою» (2002) та «Кожен учень досягає успіху» (2015) забезпечують упровадження стратегічних змін для підвищення якості національної освіти.

У контексті людиноцентристської парадигми нині, як ніколи гостро, звучать слова президента НАПН України В. Кременя про те, що «культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного вчителя як у школі, так і поза її межами» [10, с. 412–413], що є співзвучним до особистісно орієнтованого (ненасильницького) підходу в освіті, гуманістичної спрямованості процесу соціалізації дітей та молоді у вихованні особистості-громадянина. Мова йде про визнання

самоцінності дитинства, особистісно орієнтоване навчання і виховання у новій, розвивально-освітній парадигмі Концепції Нової української школи та Закону про булінг; системний підхід до соціалізації дитини на засадах гуманізму та демократизму.

Етика ненасильства як ціннісна основа соціальної стабільності будь-якого суспільства, визначає шляхи формування морально-духовного зростання індивіда (К. Войтила, М. Ганді, Л. Толстой, А. Швейцер, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Кремень, І. Кон, В. Кравець, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.).

Суть ненасильницької парадигми полягає у запереченні або обмеженні сили як методу досягнення будь-яких цілей, оскільки ідеалами етики ненасильства є гуманізм, альтруїзм, толерантність, терпимість, довіра, взаємоповага, любов тощо. Не випадково видатний російський психолог С. Рубінштейн, осмислюючи проблему «як зберегти людяність в нелюдському суспільстві», писав: «Любовь есть высшее, не умствовать, а любить и творить дело любви – вот что надо. Да, любовь есть высшее, но любовь есть чувство, всякое чувство есть интенсивность, как бы объятие, в котором мы также сжимаемся. Эта интенсивность есть как заряд, который в действии, в жизни разрядится, и он разрядится тем, чем был заряжен, но что мы сжимаем в интенсивности нашего чувства и что должны в него включить – вот вопрос, на который любовь не дает ответа, хотя и заключает его» [5, с. 19]. Будучи прихильником тільки ненасильницького перетворення суспільства, М. Ганді був переконаний, що єдино правильний шлях – освіта й виховання людей, їхнє самовдосконалення й очищення. Це довгий і важкий, але єдино вірний шлях мирної зміни життя, «революції сердець» [3, с. 36].

Сучасна психологія у контексті «генези здійснення особистості» (С. Максименко) акцентує увагу на розвитку індивіда в системі процесів самопобудови і самоздійснення, гармонізації його внутрішнього світу із зовнішнім в умовах соціокультурної різноманітності, що спричинено глобалізаційними тенденціями (Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Москаленко, В. Татенко, Т. Титаренко, К. Карпенко, Л. Рибалка М. Савчин та ін.). Найвиразніше цей феномен репрезентується в межах гуманістичного підходу, що дає змогу розкрити питання розвитку суб'єктності, самовираження, набуття «сутнісного Я» в суперечностях життя. Як зазначав видатний український психолог Г. Костюк, «Правдиве мистецтво виховання виявляється там, де воно опирається на прояви «саморуху», ініціативи, самостійності, творчої активності в житті особистості, яка розвивається, їх викликає і спрямовує у відповідності з метою суспільства, яке готує свою зміну» [8, с. 136]. Відомий педагог-гуманіст В. Сухомлинський свого часу зауважував: «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянських якостей особистості» [18, с. 556].

Гуманізація освітнього простору як виклик часу передбачає оновлення традицій та впровадження інновацій на засадах національної ментальності та педагогічної спадщини (Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Г. Ващенко, С. Русова, А. Макаренко, М. Драгоманов, К. Ушинський та ін.). Унікальність «педагогічної матриці» української освіти полягає у створенні культуротворчого та дружнього соціуму для розвитку ідей виховання «рідномовного обов'язку» (І. Огієнко), моральності, духовності, гідності, справедливості, патріотизму, толерантності у новій генерації громадян України.

Якою мірою знання стали надбанням педагогічної думки та педагогічної практики? Якою мірою сучасна освіта та школа пильнує основні засади егалітарної культури?

Мета представленої статті – здійснити контент-аналіз найбільш виразних настановлень класиків педагогічної думки щодо морально-духовного виховання статей, виокремити позитивний досвід поширення егалітарних настанов в умовах сьогодення.

Нами була висловлена гіпотеза про те, що радянське і колоніальне минуле української педагогіки все більше стає зброєю, яку прихильники повороту країни в минуле використовують в змісті гібридної війни, ігноруючи навіть позитивний педагогічний досвід, який увійшов до скарбниці класичної педагогіки. Передовсім це стосується прихильників статовороздільного статевого виховання, а також тих інституцій як ЗМІ та окремих навчальних закладів, які свідомо перекручують зміст рівноправ'я статей, пропагуючи та насаджуючи асиміляцію сексичних настанов та статевої стереотипів у вихованні дітей та молоді.

Метою національної освіти проголошено пріоритет особистісної орієнтації на розвиток дитини як суб'єкта власного життя, креативної, самодостатньої особистості, що вимагає переосмислення значущості світоглядних орієнтирів та фундаментальних цінностей, забезпечення розвитку й саморозвитку особистості як носія духовності. На думку видатного українського психолога М. Боришевського, «у своїх проявах духовності особистість завжди залишається індивідуальністю, здатною на вибір власних життєвих цілей, реалізація яких забезпечує відчуття повноцінності самоздійснення, самореалізації як найважливішої соціально-психологічної потреби» [2, с. 6]. Саме завдяки цьому процес соціалізації особистості не втрачає гуманістичної спрямованості. У зв'язку з цим, зрозумілим є звернення до антропологічної проблематики у педагогічній та віковій психології, що дає змогу виявляти психолого-педагогічні механізми соціалізації та диференціації статей, шляхи демократизації онтологічних основ «життя в статі» [6; 9;12;14].

Власне на вчителя в першу чергу покладена головна місія розвитку ідеології рівних прав і можливостей статей (егалітарних орієнтацій) для досягнення будь-яких життєвих цілей та індивідуального розвитку, не обмеженого статевою належністю. Як зазначає І. Кон, «головна тенденція базисної культури – установка на розвиток індивідуальності, безвідносно до якого би то не було раніше заданого стандарту» [7, с. 148]. Категорія індивідуальності, самості, самостійності учнів досить близька поняттю суб'єктності, а отже, об'єднує в собі свідомі цілі та емоційні ставлення до них і відповідну організацію поведінки: *«Ти знаєш, що ти – Людина? Ти знаєш про це, чи ні? Усмішка твоя – єдина, Мука твоя – єдина, Очі твої – одні» (Василь Симоненко)*. Цікавою, на наш погляд, є думка Т. Титаренко щодо динаміки життєвого світу особистості з позиції зростання суб'єктності на різних етапах індивідуальної та загальнолюдської історії: «Практикування, ідентифікування та автономізація як модуси існування сучасної особистості неможливі без постійного діалогічного відношення з оточенням, соціумом, культурним і природним простором, із власним минулим і майбутнім» [20, с. 14].

Огляд сучасних психолого-педагогічних досліджень суб'єктності дає підстави стверджувати про визначальну роль у процесі її становлення специфічних потреб-мотиваційних утворень, ціннісних орієнтацій і життєвих сенсів особистості, які, спрямовуючи її активність, забезпечують якісну змістову визначеність, «внутрішні ресурси сутнісного самоствердження» (В. Татенко). Міркуючи про те, яка сила пов'язує психіку, душу і дух в єдине ціле, вчений підкреслює, що «такою онтичною силою володіє наше «я», яке поєднує, синтезує, інтегрує і знімає в собі організмичне (мозок), психічне (індивід), душевне (особистість) і духовне (суб'єктність) у індивідуально-неповторному, унікальному вчинку життєздійснення, що підносить людську істоту до рівня індивідуальності» [19, с. 69]. Суголосними є міркування М. Савчина щодо сутності духовності в системі фундаментальних філософських, теологічних і психологічних понять, зокрема співвідношення духовності особистості та людської тілесності, духовності й моральності, духовності і свободи тощо [16].

Егалітарна соціалізація звучить в унісон з практикою особистісно орієнтованого (ненасильницького) підходу, як найбільш прогресивної та продуктивної спільноти рівноправних індивідуальностей різної статі, прообраз демократичної

моделі суспільства. У цьому розумінні вихідні положення особистісно-егалітарного підходу як базової стратегії соціалізації та виховання охоплюють реалізацію ідеї рівноправ'я статей та їх взаємозамінність; індетермінацію біологічною належністю гендерних ролей; утвердження егалітарного світогляду (компетентність як обізнаність із нормативами статевої поведінки, чуйність як створення умов для повноцінного розвитку представників різної статі попри статеві стереотипи та упередження, здатність вирішувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарної ідеології та толерантність як повага до основоположних прав та свобод дитини).

Зміст репортажів у мас-медіа і мотивація статевоподільного виховання свідчать передовсім про нестачу знань основ класичної педагогіки, освіти і виховання особистості, які формують методологічні підвалини егалітарної ідеології. Вони представлені в працях видатних українських педагогів-гуманістів В. Сухомлинського, А. Макаренка, К. Ушинського, Г. Ващенко, С. Русової та інших.

Вимогою часу, на наш погляд, стало нове прочитання і нове розуміння сучасними «новаторами» освітніх ідей видатних педагогів-гуманістів, які дають відповідь на багато запитань, що ставляться у навчальних закладах та стосуються виховання дівчаток і хлопчиків, дотримання принципів паритетності та рівності у виховному процесі.

Що міг би відповісти А. Макаренко прихильникам роздільного виховання: «Що можна відповісти такому педагогу? ... У нас, як і будь-якій здоровій сім'ї, живуть разом дівчатка і хлопчики, і це не викликає жодних ускладнень. Будь-яка здорова дитяча спільність може прекрасно розвиватись в цих умовах... Стосунки між дівчатками і хлопчиками у нас виключно товариські» і продовжував: «Приблизно так міркували педологи, коли створювали окремі заклади для «важких», окремі для нормальних. Та й тепер грішати, коли окремо виховують дівчаток і хлопчиків...» [11, с. 416–417].

Критикуючи тогочасні погляди на окремішність виховання дівчаток, зокрема німецького педагога К. Шмідта, К. Ушинський підкреслював: «Ось якби К. Шмідт поглянув з цієї народної й історичної точки зору на значення освіти жінки, то, звичайно, дійшов би інших висновків. Якби він побачив у жінці єдиного провідника успіхів науки та цивілізації у звичай та життя суспільства, то не обмежив би її навчання й освіти азбукою науки та облудними блискітками цивілізації... Зважаючи, нарешті, на особливу широчінь наших людських поглядів і на права, які дав у нас жінці цивільний закон, можна сподіватися і вірити, що у нас виробиться більш гуманний, більш християнський план жіночого виховання, ніж у Німеччині» [21, с. 190].

Чи справдився прогноз великого педагога через століття? Як не дивно, це питання набуває риторичного характеру. Можливо, сучасним «новаторам» доцільно було б познайомитись також з думками Несторки української педагогічної літератури, як називали її сучасники, С. Русової, яка дискутувала з відомим американським психологом С. Холлом у контексті проблеми спільного навчання дівчаток і хлопчиків: «Коли з дитинства дітей ведуть спільно – і дівчата і хлопці у спільній праці і спільних іграх і розвагах звикають до товаришування, тоді в юнацькому віці це товариство не стає для них чимось незвичайним, і по всіх школах, де коєдукація поставлена з великою увагою взагалі до психології учнів, там вона дає найкращі наслідки – зближує обидві статі, паралізуючи небажаний флірт справжніми товариськими відносинами, ставлячи ці взаємини на певний шлях спільної праці, прагненнями до одної загальної мети, товариського інтимного догляду вихованців» [15, с. 288–289].

«Матриця» української педагогічної думки є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, формування ненасильницької поведінки в учнів, розширення егалітарного світогляду батьків та педагогів. Перечитуючи твори В. Сухомлинського, можна дивуватися прозорливості його поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися. Хлопчиків саме й надихає те, що поруч з ними – дівчатка. Заплакати

від того, що важко, саме тому й соромно, що поруч – дівчинка. Але все-таки її місце у військовій грі особливе. Найважчу роботу виконують чоловіки. Та тільки чоловік виявить слабкість – жінка відразу замінить його, покаже, на що вона здатна [17, с. 561–563]. Чи не співзвучні ці слова педагога сучасній тезі педагогіки ненасильства: «Дівчатка і хлопчики мають багато подібного і небагато відмінного?», «Різні, проте рівні?».

Не менш актуальними для розвитку егалітарних орієнтацій педагогів, і не тільки для них, але й численної армії прибічників традиційного розподілу ролей, є думки В. Сухомлинського щодо виховання дівчаток: «По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самобутньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабовільною. Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежить діяльність жінки – вона буде залежною істотою» [17, с. 573].

Традиційна ідеологія побудована на дихотомії чоловічого та жіночого і на відповідній диференціації умінь та навичок, професійних здібностей тощо. Егалітарний дискурс скеровує педагогів: «Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності (це, однак, не означає, що й найважчу фізичну працю мають ділити хлопці й дівчата). «...Дівчатка мають жити активним громадянським життям, занадто велика зосередженість на самій собі, заглиблення в свій внутрішній духовний світ... призводить до того, що в роки ранньої юності дівчина стає беззахисною, коли треба відстояти свою честь і гідність» [18, с. 350]; «... Не допустити того, щоб жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабинями – одне з дуже важливих завдань школи» (В. Сухомлинський) [17, с. 570].

В основу запропонованої нами егалітарної моделі статевої соціалізації покладені провідні ідеї гуманістичної психології та педагогіки, принципи особистісно-егалітарного підходу як базового в особистісному розвитку та подальшій самореалізації внутрішнього потенціалу індивідуальності, формування чуйності та толерантності у взаємодії між статями. Їх формування, як складової життєвої компетентності у підлітків та юнацтва, передбачає розвиток критичного мислення, збагачення досвіду міжстатевої взаємодії партнерськими стосунками, здатність протистояти статевим стереотипам у поведінці. Це здійснювалося шляхом активізації інтересів учнівства та врахування його вікових потреб в інтерактивній взаємодії (через діалог у співпраці, фокус-групах, «мозкових штурмах», дидактичних ситуаціях, сюжетно-рольових іграх, міні-дослідницьких проектах) тощо. «Він–Вона» як суб'єкти інтеракції є головними дієвими фігурами освітнього процесу, які долають статеві стереотипи, роблять власний вибір. Груповий аналіз передбачає гендерну корекцію поведінки, перелік неподоланих упереджень чи зняття бар'єрів.

Побудова моделі психолого-педагогічного супроводу дітей та юнацтва на засадах особистісно-егалітарного підходу (І. Бех, В. Кравець, О.Кікінежді) охоплювала підготовку дівчат і хлопців до гнучкого соціостатевого репертуару в поведінці та різноманітних сферах життєдіяльності з урахуванням їхніх здібностей, уподобань, нахилів, можливостей, рівних умов для пропагування ідеї рівноваги та взаємозамінності статевих ролей, повноти розвитку індивідуальності, гармонійної цілісності особистості, незалежно від її статевої належності; комплексний підхід до формування паритетності статей у генезі системи відносин «вихователі – дитина – батьки» [1;9].

Методологічні засади антидискримінаційних та антибулінгових технологій склали психолого-педагогічні парадигми: *формувальна* – у дошкільній та початковій школі, *розвивальна* – у середній, *творча* – у вищій. У розроблених та запроваджених у

навчальний процес педагогічних ЗВО дисциплінах акцентовано на умінні надання практичної консультативної допомоги дітям та дорослим у розв'язанні проблем жорстокого поводження з дітьми, подоланні статевого упередження та сексизму з утвердження ідей самобутності особистості та її самореалізації незалежно від статі; захист неповнолітніх від домашнього, шкільного та гендерного насильства[4].

Емпірично доведено, що за цих умов модель психолого-педагогічного супроводу забезпечує створення егалітарно-освітнього середовища у навчальних закладах різного рівня, а саме: розвиток уявлень про партнерство статей та відповідної поведінки у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку; формування паритетної взаємодії підлітків та юнацтва, активізацію самовизначення молоді в питаннях егалітарної культури, підвищення компетентності у майбутніх педагогів та вчителів-практиків.

Висновки. Створення егалітарно-освітнього (творчо-розвивального) середовища в дошкільних, загальноосвітніх та закладах вищої освіти можливе за умови впровадження методологічних засад егалітарної ідеології навчання і виховання на основі використання «педагогічної матриці» національної гуманістичної спадщини, що було покладено в основу діяльності Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської і студентської молоді НАПН України – ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Впровадження особистісно-егалітарного підходу у контексті ненасильницької парадигми у зміст навчально-виховної роботи освітніх закладів на засадах національної педагогічної спадщини (В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова та ін.) є соціально-психологічною детермінантою становлення егалітарної особистості, розширення культуротворчого ментального простору всіх учасників педагогічної взаємодії – батьків, дітей, вчителів, на засадах демократичних цінностей – свободи, поваги до прав людини, гідності, справедливості, толерантності, щоб «жити разом у рівності та гідності» («Біла книга Ради Європи з міжкультурного діалогу»), «долучитися глобалізованого «Ми» й водночас зберегти самобутній життєвий світ, відчуття власного національного «Я» (М. Попович) [13].

Ключові компетенції у контексті егалітарної освітньої парадигми розвивають в особистості потребу і здатність до самопізнання і самовдосконалення, уміння будувати партнерські стосунки, бути конкурентоспроможною на ринку праці, утверджувати в приватному і публічному житті демократичні засади. Збагачення юнацтва особливою системою знань і практик, релевантних принципам паритетності статей, відповідно до європейських стандартів освіти та керівних принципів Ради Європи сприятиме розробці національної комплексної стратегії із захисту дітей від насильства та формуванню толерантності у професійній та особистісній самореалізації нової генерації громадян України.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*. 2014. №1. С. 12–17.
2. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. К.: Академвидав, 2010. 416 с.
3. Ганді М. Педагогіка ненасильства / вид. 2-ге, доп., пер. з англ. В. А. Василенка. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2016. 400с.
4. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей:* збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2019 р.) / за заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 17–21.
5. Из дневников С. Л. Рубинштейна // *Психологический журнал*. 1999. Т. 20. № 4. С. 19.
6. Карпенко К. І. Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в Україні. Харків: «Крук», 2005. 320 с.

7. Кон И. С. Открытие «Я». М.: Политиздат, 1978. 367 с.
8. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Радянська школа, 1989. 608 с.
9. Кравець В. П., Кікінежді О. М., Шульга І. М. До проблеми гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. *Освітологія*. 2018. № 7. С. 15–21.
10. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка, 2009. 520 с.
11. Макаренко А. С. О воспитании / сост. В. С. Хелемендик. М.: Политиздат, 1990.
12. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. К.: Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
13. Попович М. В. Роль філософії у духовному розвитку людства. *Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: матеріали III Міжнародної науково-теоретичної конференції, (Житомир, 19–20 травня 2011 р.)*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 16.
14. Рибалка Л. С. Інноваційний підхід до творчого співробітництва освітян у контексті «Нової української школи». *Проблеми та шляхи реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції (м. Харків, 11–12 квітня 2019 р.)* / редкол.: НП Крейдун та ін. Харків: ФОП Бровін ОВ, 2019. 236 с.
15. Русова С. Вибрані педагогічні твори. К.: Освіта, 1996. 304 с.
16. Савчин М. В. Духовний потенціал людини / вид. 2-е, пер., доп. Івано-Франківськ: Вид-во «Місто НВ», 2010. 507 с.
17. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. К.: Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.
18. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. К.: Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
19. Татенко В. Що знає про психіку, душу і дух людський сучасна психологія? *Світогляд*. 2012. №2. С. 62–70.
20. Титаренко Т. М., Кочубейник О. М., Черемних К. О. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія. К.: Міленіум. 2014. 206 с.
21. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 2 томах. К.: Радянська школа. 1983.